

PAPER DETAILS

TITLE: 28 SUBAT SÜRECİ VE BİR SIVİL TOPLUM KURULUSU OLARAK TÜSIAD'IN SÜRECE BAKISI

AUTHORS: Ergün DILAVEROGLU

PAGES: 59-74

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/319542>

Ergün Dilaveroğlu

28 ŞUBAT SÜRECİ VE BİR SİVİL TOPLUM KURULUŞU OLARAK TÜSİAD'IN SÜRECE BAKIŞI

Ergün DİLAVEROĞLU
Sakarya Üniversitesi, İ.İ.B.F, SBE
ergndilaver@hotmail.com

ÖZET

Türkiye’de politik, ekonomik ve toplumsal hayat üzerinde oldukça önemli sonuçlar ortaya çıkaran 28 Şubat süreci Refahiyol hükümetinin kuruluşu ile başlamış ve Sincan olayı, başbakanlıkta iftar yemeği ve taksime cami projesi gibi bir dizi gerekçeyle beraber demokratik bir biçimde oluşmuş meclisten çıkmış hükümete, 28 Şubat 1997 tarihinde MGK toplantısında alınan kararların uygulanmak üzere empoze edilmesiyle olgunluk aşamasına ulaşmıştır. MGK’da alınan kararlar çerçevesinde; daha sonra varlığı ortaya çıkmış olan Batı Çalışma Grubu kurulmuş, bir takım insanların eğitim hak ve özgürlükleri engellenerek çalışma özgürlüğünün kullanılması dahi değişik engellerle karşılaşmıştır. Öte yandan, ülkenin ekonomik menfaatleri açısından süreç değerlendirildiğinde sermaye sahiplerinin bir kısmının ötekileştirilmesi şeklinde uygulamalarla karşılaşıldığı görülmüştür.

28 Şubat sürecinin ekonomik açıdan bir değerlendirmeye tabi tutulması, Türkiye’deki önemli aktörleri analize dahil etmeyi gerektirecektir. Bu bağlamda bir sivil toplum kuruluşu olarak görüşleriyle önemli etkileri olan TÜSİAD, söz konusu süreci irdelerken dikkate alınması gereken bir aktör olarak ifade edilebilir. 1971 yılında bir sivil toplum kuruluşu olarak kurulan TÜSİAD’ın, kuruluşundaki ana hedef sektörün düşüncelerini daha rahat bir şekilde yöneticilere duyurmak ve üyelerinin menfaatlerini kollamaktır. Fakat gün geçtikçe büyüyen ve ekonomik gücü arkasına alan bu kuruluş, sadece bu amaçla kendisini sınırlı görmemiş ve ülke siyasetinde söz söyler duruma gelmiştir. Bu çerçevede farklı zamanlarda hazırlatılan raporlar ve süreli yayınlar aracılığıyla TÜSİAD, siyasi meselelere yaklaşımlarını ortaya koymuştur. Özellikle 1997 yılında hazırlatılan ve demokrasinin daha fazla güçlenmesi için öneriler içeren rapor, tepkilerin ardından bir kısım üyeler tarafından reddedilmiş, TÜSİAD’ın görüşlerini yansıtmadığı öne sürülmüştür.

Önemli bir sivil toplum kuruluşu olan ve siyasa oluşturma süreçlerini etkileyebilme kapasitesine sahip olan TÜSİAD’ın 28 Şubat sürecine yaklaşımının irdelenmesi, halihazırdaki çalışmanın ana amacı olarak ifade edilebilir. Rapor TÜSİAD’ın demokrasi anlayışını yansıtmakla beraber, 28 Şubat sürecine gelindiğinde raporda yansıtılan demokrasi anlayışının aynı kararlılıkla savunulmadığı söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: 28 Şubat, Sivil Toplum, TÜSİAD, Demokrasi, Refahiyol

**FEBRUARY 28 PROCESS AND TÜSİAD'S VIEW OF THE PROCESS AS A NON-
GOVERNMENTAL ORGANIZATION**

ABSTRACT

The process of February 28 coup began with the founding of the Refahyol government and rised with the frame of event such as fast-breaking dinner (iftar) at Prime Minister's residence, Taksim mosque project. The result was the military memorandum issued by Turkish Military after National Security Council meeting at February 28, 1997. As a result of the decisions, secret organisations that named 'working group of the western' has been created (which has been uncovered soon), women wearing headscarves were not left free to be educated, working freedom of some has been taken away because of different excuses. In addition to these, this process had some economic repercussions. Considering the process in terms of economic interests of the country, there has been several practices adverse to the interests of the country especially through otherizing some of the capital owners.

Founded in year 1971 as a non-governmental organization, TUSIAD has aimed to deliver their thoughts about certain business sectors to the governmental organizations and intended to protect the interests of its members. However, being a continuously growing institution and having backed by an ever growing economic power, TUSIAD has not restricted himself with mentioned purposes. They have periodically let different people prepare diverse reports and periodicals through which the opinions about the political issues have been expressed in the form of suggestions. Particularly a report which was prepared by TUSIAD in year 1997 containing recommendations on how democracy can be even more strengthened was rejected by some of the members arguing that the suggestions did not reflect TUSIAD's views. The report has declared the ideal situation from its point of view in terms of democracy, but It could be said that, in the period of February 28, the concept of democracy which defined in the report has not been defended in the same way of determination.

Key Words: *28 February, Civil Society, TÜSİAD, Democracy, Refahyol*

1. GİRİŞ

Türk demokrasisi, 28 Şubat 1997'de bir darbe teşebbüsü ile karşı karşıya kalmıştır. Söz konusu bu darbe teşebbüsünün, daha önceki darbelerden farklı olduğu noktasında çeşitli görüşler dile getirilmektedir. Bu farklılık, söz konusu teşebbüsün, Türk siyasal, ekonomik ve toplumsal üzerindeki etkileri ortaya konduğunda daha iyi olarak anlaşılabilir.

Çaha, toplumsal farklılığı esas almasını sivil toplum anlayışının çok önemli bir özelliği olarak ifade etmektedir. 1980'lerde Özal'ın izlediği politikaların bir sonucu olarak Türkiye'de sivil toplum anlayışı ve sivil toplum kuruluşları açısından olumlu bir atmosferin yaratıldığını ileri sürmek mümkündür. Ancak

sivil toplumun kazandığı bu gelişme süreklilik kazanamamış, sivil toplum alanında bir takım daralmalar söz konusu olmuştur. Bu durumu, Hantington'un "demokrasilerde üçüncü dalga" tezinde de yer alan "her yeni demokratik dalga kendi reaksiyonunu bir şekilde doğuruyor." düşüncesine paralel bir gelişme olarak görmek mümkündür (Çaha, 2008:233-238).

Bu çalışmada, Türk demokrasisinin pekişmesi açısından olumsuz etkileri olduğu konusunda bir oydaşmadan söz edilebilecek olan 28 Şubat süreci irdelenerek, önemli bir sivil toplum kuruluşu olan TUSİAD'ın söz konusu sürece bakışı ortaya konmaya çalışılacaktır. Toplumsal hafızada derin izler bırakmış olan bu süreç ile ilgili sürekli tartışmalar yapılmakta ve bu döneme atıflarda bulunmaktadır. Örnek olarak; meslek liselerinde ve dolayısıyla İmam Hatip liselerinde okuyanların tecrübe ettikleri mağduriyetlerin ve başörtüsü sorununun 28 Şubat sürecinin bir ürünü olduğu ileri sürülmekte ve söz konusu sürecin toplumu farklı kamplara ayırdığı belirtilmektedir.

28 Şubat süreci ile ilgili tartışmaların yoğunluğu azalmış olmakla beraber varlığını sürdürmektedir. Bu çalışmada 28 Şubat süreci ele alınarak, ekonomik sonuçları irdelenecek ve bir sivil toplum kuruluşu olan TUSİAD'ın söz konusu sürece yaklaşımı üzerinde durulacaktır.

2. 28 ŞUBAT SÜRECİ

28 Şubat süreci, 28 Şubat 1997 tarihinde gerçekleştirilen Milli Güvenlik Kurulu alınan kararların uygulama sürecine konulmasıyla başlayan dönemi ifade etmekle beraber, söz konusu sürecin öncesine Doğruyol Partisi (DYP) ve Refah Partisi (RP) arasında 8 Temmuz 1996 yılında kurulan koalisyon hükümetiyle beraber adım adım yaklaşılan bir süreç olarak düşünülebilir. Refahiyol koalisyon hükümetinin kuruluşunu takip eden zaman diliminde hükümetin, özellikle Refah Partisi genel başkanı Necmettin Erbakan'ın bir takım tercihleri, 28 Şubat sürecinin başlamasının nedenleri olarak ortaya konmaktadır.

Hükümetin kuruluşunu takip eden ilk icraatlardan birisi, Erbakan'ın Ortadoğu'da halkı Müslüman olan ülkelerle ticari hacmi geliştirme amaçlı gerçekleştirildiği vurgulanan Ortadoğu gezisi olmuştur. Erbakan'ın yaptığı bu gezi ABD tarafından olumlu karşılanmamış, dönemin ABD Dışişleri sözcüsü Nicholas Burns tarafından da eleştirilmiştir. Burns ayrıca, bu tür temasların ülkeye yarar sağlamayacağından ifade etmiştir. Murat Yetkin'in belirttiğine göre; dönemin MİT müsteşarı tarafından İran'ın PKK'ya verdiği destek noktasında Erbakan'a dosya sunulmuş ve yapılacak bu Ortadoğu gezi planından İran'ın çıkartılması istenmiştir(Yetkin, 26.02.2007, RADİKAL). Ancak Erbakan, gezi planında herhangi bir değişiklik yapmamış, sadece katılımcılar açısından bir değişiklik söz konusu olmuştur. Bu gezi neticesinde medya, geziyi hükümetin muhafazakâr kimliğini ön plana çıkartarak yorumlamış ve bu doğrultuda yayınlar yapmıştır. Ayrıca dönemin bakanlarından Necati

Çelik'e göre, Erbakan'ın bu gezi ile alakalı pişman olduğu noktasında herhangi bir bilgi yoktur (Çelik, 2004:29).

Türkiye'nin 28 Şubat süreciyle tanışmasında rol oynadığı ileri sürülen önemli siyasi gelişmelerinden bir diğeri de Susurluk olayıdır. 3 Kasım 1996 günü akşamı yaşanan bu kaza mafya, polis, siyaset üçgeninde yaşananları gün yüzüne çıkarmış, dönemin Başbakan yardımcısı Çiller'in, "devlet için kurşun atanda yiyende kutsaldır", sözünün ardından olay farklı bir boyut kazanmış ve iktidarı sarsan bir kriz haline dönüşmüştür. Aktoprak'a göre, Susurluk olayı sivil toplumu ilk defa ciddi bir şekilde harekete geçirmiştir (Aktoprak, 14.06.2006, Radikal).

Sürecin diğer bir önemli olayı ise, 11 Ocak 1997'de Başbakanlık konutunda verilen iftar yemeği olmuştur. Medya tarafından özellikle bu olay üzerinde durulmuştur. Bu olay neticesinde, Genelkurmay Başkanı Karadayı, köşke çıkarak irtica tehdidinin had safhaya ulaştığından bahsetmiş; Demirel ise, Anayasanın kendisine verdiği yetkiye dayanarak MGK'yı işletmeyi ilk kez burada düşünmüştür.

Süreçte yaşanan diğer olaylar ise, Taksim'e cami projesi ve Kudüs gecesi organizasyonu olmuştur. Yukarıda kısaca değinilen bu olaylar çerçevesinde 28 Şubat süreci oluşmuş ve medya kuruluşları aracılığıyla gündemin en önemli maddeleri halini almıştır. Sonuç olarak iktidar zor durumda bırakılmış ve nihayetinde Refah Yol iktidarı son bulmuştur. Kazan'a göre, bu süreçte DYP'de yaşanan erime gerçekleşme ve Tansu Çiller'in önlenemeyen Başbakanlık düşüncesi olmasaydı, Refah-Yol'un iktidardan düşürülmesi ya da Refah Partisi'nin tek başına iktidara gelmesi önlenemezdi (Kazan, 2002: 27-30).

Babahan'a göre, medyanın bu sürece destek vermesinin nedeni, askere muhalif bir kanatta yer alınmasının mümkün olmamasıdır. Abdi İpekçi'nin, Çetin Emeç'in, Uğur Mumcu'nun, Ahmet Taner Kışlalı'nın suikastlar sonucu öldürüldüğü, Susurluk'ta otomobil bagajlarından suikast silahları çıktığı ve aynı zamanda faili meçhullerin günlük olay haline geldiği bir ortamda medyanın, gücü elinde bulunduranların istek ve arzularına karşı bir duruş sergilemesinin zor olduğunu belirtmekte fayda var. Gazeteciler ve medya şirketlerinin sahipleri kendi menfaatleri kadar, can güvenliklerini de dikkate almaları gerekliydi ve onlarda bunu yapmaktaydılar (Babahan, 2011).

Darbe söylemlerinin yaygınlaştığı, gazete manşetlerinden muhtıra sözcüklerinin düşmediği bu dönemde, Cumhurbaşkanı başkanlığında MGK toplanmıştır. Yüksel'e göre, bu toplantıda Başbakan'a partisine ve hükümet ortaklarına karşı ağır eleştirilerde bulunulmuş, irticai faaliyetlerin olduğundan bahsederek bunların engellenmesi noktasında girişimlerde bulunulması gerektiği dile getirilmiştir. MGK'nın tavsiye niteliğindeki kararları 18 maddelik tedbirler paketi şeklinde yayınlanmıştır. Ayrıca

oluşturulan gizli örgütlenmelerle bu maddelerin uygulanıp uygulanmadığı noktasında denetim birimleri oluşturulmuştur (Yüksel, 2004: 74). Oluşturulan bu örgütlenmelerin irdelenmesi, sürecin anlaşılması açısından önemli bir aşamanın kat edilmesi anlamına gelecektir.

Batı Çalışma Grubu, yukarıda bahsedildiği üzere 28 Şubat 1997'de alınan kararların uygulanmasını denetlemek amacıyla oluşturulmuştur. Bu grubunun fikir babasının o dönemin öne çıkan askeri figürlerinden Çevik Bir'in olduğu ve söz konusu grubun dönemin deniz kuvvetleri komutanı oramiral Güven Erkaya tarafından yönetildiği bilinmektedir (Çelen, 2008).

Kılıç'a göre, Batı çalışma grubu Genelkurmay Başkanlığı tarafından verilen emirler doğrultusunda, TSK'nın yasal yetki ve görevleri çerçevesinde ve Genelkurmay Başkanlığı'nın emirleri ile karargâh çalışması yapmak üzere teşkil edilmiştir. Kılıç'ın ulaştığı belgeler ışığında aktardığı bilgilere göre, BÇG ve faaliyetleri anayasanın 1 ve 2.nci maddeleri ile bu maddelerin değiştirilemeyeceğini ifade eden 4.üncü maddesi ve İç Hizmet Kanunu'nun 35'inci ve İç Hizmet Yönetmeliği'nin 85'inci maddelerine göre dayandırılmaktadır. Belgelerde "Türk Silahlı Kuvvetleri, yasaların kendisine verdiği vazife doğrultusunda giderek artan irticai faaliyetleri değerlendirmiş ve buna istinaden 'Batı Harekat Konsepti'ni oluşturmuştur" denilmektedir. 1992 yılında bölücü terörle mücadele amacıyla oluşturulmuş Güven Çalışma Grubu benzeri bir yapılanma olan BÇG, Bakanlar Kurulu'nun 17 Eylül 1992 tarihli ve 92/3514 sayılı kararnamesiyle onaylanan "M.G.Siyaseti" belgesindeki 'iç ve dış tehdit'e dayanak yapılarak kurulmuştur. Kurulurken de 'İrtica birincil öncelikli tehdit ve bir devlet sorunu' olarak algılanmıştır (Kılıç, Habertürk, 2012)

Refah yol hükümeti temsilcilerine göre böyle bir teşkilatlanmanın varlığından 10-11 Haziran 1997'de yargı mensuplarına verilen brifingle haberdar olunmuştur. Ancak Genelkurmay adına yapılan basın açıklamasında ise durumun EGE'li sanayi ve işadamlarına verilen brifing sonrasında duyurulduğu belirtilmektedir. Genelkurmay'a göre yasal ancak hükümete göre illegal olan bu yapılanma diğer oluşturulan gizli örgütlenmelerden farklı olarak hükümet onayı olmadan oluşturulmuş ve tüm siyasi kişi ve kurumlar hakkında istihbarat toplamak üzere çalışmalarını sürdürmüştür. Yaptığı faaliyetlerin en önemlileri ise akademisyenlerin, hakim ve savcılarının ve siyasilerin fişlenmesi, din ve mezheplerinin ortaya çıkarılması ve ilgili kişiler hakkında istihbarat raporları tutulmasıdır. Batı çalışma grubu tarafından ilk rapor Refah Partisinin kapatılması konusunda hazırlanmıştır. Hazırlanan rapor "gizli" ibaresiyle partinin kapatılması davasını görececek olan Anayasa Mahkemesi'ne ve Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısına ulaştırılmıştır. Bu belgede Refah Partisi'nin "planlı irticai faaliyet" içinde olduğundan bahsedilmiş ve buna ilişkin var olduğu söylenen bilgi, belge ve fotoğraflar yer almıştır (Armutçu, 1997).

Batı Çalışma Grubu'nun faaliyetleri emniyet teşkilatının istihbarat birimleri tarafından ortaya çıkarıldığında emniyet sisteminin iki ana unsuru olan TSK ve Emniyet teşkilatı karşı karşıya gelmiş, biri diğerini “darbecilikle” suçlarken, diğeri de kendisini darbecilikle suçlayanı “casuslukla” suçlamıştır. Bunların sonucunda da sistem içerisinde hukuksal bir sorun olduğu ortaya çıkmıştır (Balci, 1998: 226-227).

Bir diğer yapılanma ise Emasya'dır. Emniyet Asayiş ve Yardımlaşmanın kısaltılmasından oluşan Emasya, mevcut iç güvenlik birimlerince üstesinden gelinemeyen olayların durdurulması için askeri birliklerden yardım istenmesi durumunda, uygulanacak askeri planlama ve yapıyı ifade eder (Güneş, 2012:4). Emasya, 28 Şubat sürecinden sonra oluşturulmuş olmakla birlikte öncesi ve sonrasıyla bu sürece destek veren bir oluşumun adıdır. 7 Temmuz 1997'de Genelkurmay Başkanlığı ve İçişleri Bakanlığı tarafından imzalanan protokol ile askere il yönetiminin talebi olmadan ve kendisi gerekli gördüğünde toplumsal olaylara müdahale imkânı vermektedir. Bu yetkinin, herhangi bir mekân sınırlandırması içermemek üzere oluşturulduğunu söylemek mümkündür (Özkan, 2010).

Askere iç güvenlik alanında geniş yetkiler veren bu protokol, askerin şehir içinde olsa dahi istihbarat toplama ve toplanan istihbarat sonucunda olaylara müdahale etme yetkisi vermektedir (Özkan, 2010). Bu durum, askerin toplum içerisindeki bir karışıklıkta kendi kendisine karar vermesi ve görevi toplum içerisindeki olayları yatıştırmak, sorunları gidermek olan polisin önüne geçip onun üstünde bir yerde konumlanması anlamını taşımaktadır. Bu protokolle birlikte darbe sürecinde yer almayan ya da yer almak istemeyen subayların Emasya aracılığıyla darbenin içinde yer alması sağlanmaktadır.

Genelkurmay Başkanlığı adına Korgeneral Çetin Doğan, İçişleri Bakanlığı adına ise Teoman Ünüsan tarafından imzalanan ve 27 Maddeden oluşan protokolün önemi; iç güvenlik harekâtlarında komutanın bölgedeki en üst askeri birime geçmesidir. Bu birim, ülkenin büyük bir kısmında Kara Kuvvetleri Komutanlığına bağlı karargâhlardır. Dolayısıyla bu protokole göre, herhangi bir toplumsal olay anında, ülkenin büyük bir kısmının kontrolü askeri birimlerin kontrolüne geçecektir (Akay, 2012: 19-20).

3. 28 ŞUBAT SÜRECİNDE SİVİL TOPLUM VE BİR SİVİL TOPLUM KURULUŞU OLARAK TÜSİAD

Sivil toplum kavramına gönüllü bir katılıma dayanan, kendi ayakları üzerinde durabilen ve devletten uzak örgütlü toplumsal yaşam alanını ifade eden bir kavram olarak bakılabilir. Sivil toplumun güçlü olması “toplumsal ve siyasal yapının demokratikliğinin bir göstergesi kabul edilmektedir (Duman, 2009:363). Bununla birlikte, her sivil toplum unsurunun demokrasiyi pekiştirdiğini ileri sürmek

oldukça zor görünmektedir. Bu açıdan 28 Şubat sürecinin sivil toplum örgütleri bağlamında irdelenmesi önemlidir.

Yukarıda ifade edildiği üzere, sivil toplum örgütleri, siyasetle ilişkileri açısından ele alındığında devletten ayrı, farklı ve aynı zamanda özerk bir konumda olmaları gerekmektedir. Sivil toplum kuruluşlarının söz konusu bu özelliklere sahip olmamaları durumunda, sivil toplum kuruluşlarının toplumsal faaliyetlerini yerine getirme zaafı ortaya çıkacak ve konumları sorgulanır hale gelecektir. Diğer yandan sivil toplum kuruluşlarının politik alanla iç içe geçmesi, siyasallaşması ve ideolojik bir yükün altına girmesi, söz konusu sorgulamayı daha kesif hale getirebilecektir. Bu bağlamda 28 Şubat sürecinde birtakım derneklerin, Türkiye’de sivil siyasetin önünü kapatan ve bir güvenlikleştirme alanının ana savunucuları haline gelen yapılar oluşturduğunu ileri sürmek mümkündür.

Türkiye’de 1980 sonrasında canlanan sivil toplumun arzulan ölçüde demokratikleştirici bir ortam sağlayıcı siyasi tutumu ve anlayışı getirmediği görülmektedir. 1990'lara gelindiğinde Türkiye’de sivil toplumun önemli bir mesafe kat ettiği söylenebilir olsa da 28 Şubat süreci Türkiye’de demokrasinin gelişmesi açısından sivil toplum örgütlerinin katkısı oldukça zayıf olduğunu ortaya koymuştur. Turgut Özal ile başlayan çeşitli meselelerin özgürce tartışılması sürecinden, 28 Şubat sürecinde uzaklaşmış, turizmden aile konularına kadar birçok alan güvenlik algılaması etrafında düşünölmeye başlamıştır. Bu dönemde 1930'ların otoriter bir siyasi kültürün ortaya çıktığı görölmektedir. Bu süreçte siyaset dar bir alana sıkışmış kendisine yeteri kadar hareket alanı bulamamıştır. Bu noktada daralan siyaset sürecini açacak olan sivil toplumun kendisidir. Sivil toplumun, birtakım devlet elitlerinin devletin elden gittiği, iç tehditler etrafında bölünmenin gerçekleşeceği ve irticai bir kalkışmanın olacağı yönündeki kaygılarını gidermesi işlevini yerine getirmesi gerekirdi. Ancak 28 Şubat sürecinde sivil toplum kuruluşları bu işlevi yerine getirmekten uzak bir davranış içerisinde girdiler. Medya başta olmak üzere meslek kuruluşları, sendikalar, DİSK, TESK, KESK devlet elitleri tarafından oluşturulan güvenlik tehditlerini paylaşan bir tavır içerisinde girmişlerdir. Hatta sivil toplumun bu süreçte demokratikleşmeyi ikinci plana bırakarak siyaset dışı bir konuma sürüklendiğinden bahsedilebilir (Duran, 2008: 249-256).

Demokrasiyi kendisine ilke edindiğini her fırsatta dile getiren ve demokratikleşme konusunda çalışmalar yaparak, demokratik sistemin pekiştirilmesi hususunda fikirler ortaya koyan ve projeler üreten TÜSAD’ın, demokratik bir biçimde oluşmuş bulunan koalisyon hükümetine bakışı, 28 Şubat sürecinin anlamı ve sivil toplumun bu sürece bakışı konusunda yardımcı olabilecektir.

4. TÜSİAD’IN DEMOKRASİ ANLAYIŞI VE ÖZGÜRLÜKLERE BAKIŞI

TÜSİAD’ın demokrasi ve özgürlük anlayışını, derneğin farklı zamanlarda yayınladığı raporlar çerçevesinde anlaşılması mümkündür. Söz konusu raporlarda yer alan demokrasi ve özgürlüklerle ilgili

görüşlerin, TÜSİAD'ın bütün üyeleri tarafından paylaşılmadığını belirtmekte yarar vardır. Özellikle 28 Şubat sürecinde Bülent Tanör'e hazırlatılan, “ Demokratik Standartların Yükseltilmesi” raporu çerçevesinde yoğun tartışmalar yaşanmış, dernek bu konuda eleştirilere maruz kalmış, sonucunda da dernek üyelerinin bir kısmı raporun hazırlayanı bağlayacağına yönelik açıklamalarda bulunmuştur. Raporu eleştirenlerden biri Asım Kocabıyık'tır. Kocabıyık, verdiği bir röportajda, raporun içeriğine katılmadığından söz ederek, TÜSİAD'ın içerisinde kendisi gibi düşünenler olduğunu belirtmiştir. Dernek başkanlığını Halis Komili'den alan ve 28 Şubat döneminde derneğin başkanlığı görevini yürüten Muharrem Kayhan ise, raporun altında kendi imzasının da bulunduğunu ve raporun savunucusu olacağını dile getirmiştir. Diğer taraftan rapor yayımlandıktan kısa bir süre sonra, eski TÜSİAD başkanı Halis Komili, Genelkurmay Başkanı İsmail Hakkı Karadayı'yı ziyaret ederek rapor hakkında kendilerini bilgilendirmiştir. Genelkurmay Başkanı ise, rapor hakkında olumsuz fikirler taşımamakla birlikte, neden şuandaki durumun var olması gerektiği noktasında Halis Komili'ye açıklamalarda bulunmuştur (Şener, 1997:7).

TÜSİAD'a göre, demokrasi, iktidarın sınırlanması sorunsalından çok, iktidarın kaynağı (halk ya da millet egemenliği) ile ilgili bir tarihsel üründür ve buna da siyasal demokrasi denir. Ancak bunun, günümüzde içerik olarak demokrasinin kazandığı anlamı tam anlamıyla ifade etmeyeceğini, demokrasinin temellerinden birinin seçim olmakla birlikte, demokrasinin kendisi seçim olayına ya da sandığa indirgenemeyeceğini belirtmektedir. Demokrasi halkın ya da milletin egemenliği ise bazen bu da ezici ve antidemokratik olabilir, çünkü seçim yolu ile iktidar oldukları halde azınlık haklarını yok sayan ve en önemlisi azınlığın çoğunluk olma yollarını tıkayan çoğunlukçu demokrasiler mevcuttur. Bundan dolayıdır ki, demokrasinin siyasal boyutunun, yeni kavram ve sıfatlarla güçlendirilmesi gerekmektedir. Bu da iktidarın sınırlandırılması ile yerine getirilmiş olacaktır. Seçimle gelmiş olsa bile bir iktidarın demokratik niteliğe kavuşabilmesi için özgürlükçü ve çoğulcu toplum yapısına saygılı olması gerekmektedir. Sonuç olarak, demokrasinin yalnız iktidarın kaynağını halktan alan bir rejim değil, aynı zamanda insan hakları ile sınırlandırılmış bir sistem olduğu söylenebilir (TÜSİAD, 1997: 19-20).

Rapora göre, Demokrasinin devlet iktidarının sınırlanması bakımından getirdiği bir başka unsur da hukuk devleti kavramıdır. Burada da önemli olan, devletin ve siyasal iktidarın demokratik olabilmesi için, hukukun üstünlüğünü kabul etmesi gerekmektedir. Görüldüğü gibi, demokrasi ya da demokratikleşme/ demokratikleşmeme, siyasal boyutları olan, insan hakları ve hukuk devleti gibi unsurları da içinde barındıran çok karmaşık ve kapsamlı bir süreci içerisinde barındırmaktadır (TÜSİAD, 1997: 20).

Bir ülkede demokratik bir sistemin koşulları arasında özgürlük anlayışı ve bireylerin özgürce hareket edip edemediklerinin de bulunduğunu belirtmekte yarar vardır. Demokrasinin işleyişini ya da işlemeyişini yakından ilgilendiren bu durumun ortaya çıkarılabilmesi için düşünsel yani fikri düzeydeki özgürlüklere yakından bakılmalıdır. Bu yapılırken dinsel özgürlüklerde varlığının sorgulanması gerekmektedir. Çünkü inanç ve din özgürlükleri “düşünsel” karakterlidir ve kişinin manevi dünyasına ilişkin olan özgürlüklerdir (TÜSİAD, 1997: 21).

Rapora göre dinsel özgürlüklerin başında inanç özgürlüğü gelmektedir ve bunu sırasıyla ibadet ve öğretim özgürlükleri seyreder. İnanç özgürlüğünü, “her türlü dinsel inanca sahip olabilmeyi ya da tam tersine hiçbir dinsel inanca bağlı olmama, hiçbir dini benimsememe” şeklinde tanımlamaktadır. Burada Anayasanın 24. Maddesi ve anayasa mahkemesinin bu konuda vermiş olduğu bir karara atıfta bulunmaktadır. Anayasanın 24. Maddesinde yer alan: “Herkes, vicdan, dini inanç ve kanaat hürriyetine sahiptir(...). Kimse, ibadetini, dini ayin ve törenlere katılmaya, dini inanç ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz; dini inanç ve kanaatlerden dolayı kınanamaz ve suçlanamaz”. Anayasa Mahkemesi ise bir kararında şöyle demektedir: “laik devlette herkes dinini seçmekte ve inancını açığa vurabilmekte, tanınmış olan din ve vicdan özgürlüğünün sınırları içerisinde serbesttir. Hiçbir dine itikadı olmayanlar içinde durum aynıdır” (E.1986/11). Bunlara istinaden raporda ülkemizde inanç özgürlüğü açısından özellikle de çoğunluğun din ve mezhebinden olanlar açısından ciddi hukuk sorunları olmadığından bahsedilmektedir. Diğer inananlar ya da hiçbir dine mensup olmayanlar açısından ise, var olan sorunların yasadan kaynaklanmadığından bahsederek, bir kısım idarecilerin hukuka aykırı eylemlerinden veya toplumsal baskılardan kaynaklı sorunlar olduğu dile getirilmiştir. Pek çok insanın inanç özgürlüğüne sahip olduğunu ve bu özgürlük anlayışına göre bir yaşam sürme hürriyetine tam anlamıyla sahip olduklarını ifade etmek zor görünmektedir. Raporun yayımlanmasının ardından geçen bir ay içerisinde ortaya çıkan 28 Şubat post-modern darbesi de bunu açık bir şekilde ortaya koymuştur. Bu süreçte, dini görüşü sebebiyle ordudan ihraç edilen subayların varlığı söz konusu olmuştur. Dini görüşü dolayısıyla meslekten uzaklaştırılan insanların olması, şüphesiz ki inanç özgürlüğünün tam anlamıyla yaşanmadığını/yaşanamadığını ifade etmektedir. TÜSİAD’a göre, ibadet özgürlüğü, Anayasanın çizdiği çerçeve içerisinde yani “dini ayin ve törenlerin anayasanın 14. Maddesine aykırı olmamak koşuluyla” serbesttir (md.24/2). Tüm hukuk düzenlerinde bu ve buna benzer kayıtlamalar vardır. Hatta Türkiye’de dinsel inançların çerçevesi esnetilerek, bir anlamda “liberalleşme” gerçekleştirilmiştir. Sonuç olarak, TÜSİAD’a göre bu süreçte yapılmaya çalışılan, bazı ibadethanelerin başka amaçlarla kullanılmasına son vermek olmuştur. Bunlar yapılmış olmakla birlikte, hac ziyaretlerinin kolaylaştırıldığını, ezan dilinin eski haline dönüştürüldüğünü, türbelerin yeniden ziyarete açıldığını, inanç boyutunu aşmamak koşuluyla tarikatlar yeniden anayasal güvence altında sayılmış ve sonuç olarak bunların yeniden toplumsal ve siyasal hayata dönüştürülmesi sağlanmıştır(TÜSİAD, 1997:114-119).

Türkiye’de demokratikleşmenin insan hakları boyutunu ilgilendiren sorunlar, her şeyden önce “insan”a ilişkin olup çözülmesi ise büyük oranda insanın yetiştirilme biçimiyle yakından ilgilidir. Ortaöğretim, bu bakımdan önemlidir. Raporda, din öğretimi konusunda serbestleşmenin yanında laikliği ve inanç özgürlüğünü bozan uygulamalar olduğundan bahsedilerek, devletin din yayıncılığı ve öğreticiliğinin üç önemli kanalı olduğu söylenir. Bunlar Diyanet İşleri Başkanlığı, İmam-Hatip Liseleri ve zorunlu din dersleridir. Din eğitimi denilince de ilk akla gelmesi gereken son ikisidir. İmam-Hatip okullarının yaygınlaşmasının laiklik açısından, laik öğretim birliğinin bozulması noktasından eleştirilmiş, toplumun ve siyasal sistemin demokratikleştirilmesinin, ancak insanın ve insan düşüncesinin özgürleştirilmesiyle olacağını ve bununla gerçekleştirilmesi için doğayı, evreni ve toplumu akıl süzgecinden kavrayabilme ve değiştirebilme yeteneğine sahip insanların varlığıyla olacağı belirtilmiştir. Bireylerin ve aynı zamanda gençlerin bir “sorgulama kültür”üyle yetişmeleri bunun için önemlidir. TÜSİAD’a göre dini dünya görüşe sahip insanların akıl, tartışma ve sorgulama gibi değerler yerine, itaat ve teslimiyet temeli üzerine kurulu bir yapısı vardır. Sonuç olarak, hukuk, siyaset, iktisat, ahlak ve hatta günlük yaşayışın hemen her alanında kendisini “karar vermeye yetkili” saymayan, bu konudaki davranış kurallarının zaten konulmuş olduğuna inanan insanların sayısının arttıkça, özgürlük ve insan hakları üzerine kurulu bir demokratik rejimin kurulması zordur (TÜSİAD, 1997:114-119).

İnsan hak ve özgürlüğüne ve demokrasiye bağlı kuşakların yetiştirilebilmesi için, ortaöğretimde köklü değişikliklerin yapılması gerekmektedir. Bu çerçevede yapılması gerekenleri ise başlıklar halinde sıralamışlardır:

- a) 5.5.1972 tarih ve 1587 sayılı Nüfus Kanunu’nun 43. Maddesinin 1. Fıkrasındaki “dininin “ ibaresi metinden çıkartılmalıdır.
- b) İmam-Hatip Liseleri meslek lisesine uygun bir yapıya kavuşturulmalı, imam ve hatip ihtiyacını karşılamaya yetecek sayıda İmam-Hatip lisesi dışında kalanlar, genel ya da teknik liselere dönüştürülmelidir. İmam-Hatip liselerine kız öğrenciler kesinlikle alınmamalıdır.
- c) Sekiz yıllık zorunlu eğitim herkes için ve istisnasız kabul edilmeli, imam-Hatip liselerinin orta kısımları kapatılmalıdır.
- d) Kur’an kurslarının hepsi Milli Eğitim Bakanlığına denetimine bağlanmalı, ilköğretimi bitirmeyenler buralara alınmamalıdır.
- e) Anayasa değişikliği ile din derslerine ilişkin hüküm metinden çıkartılmalı, 1961 anayasasının 19. maddesinin 4.fıkrasındaki düzenlemeye geri dönülmelidir “ din eğitim ve öğretimi ancak kişilerin kendi isteğine ve küçüklerinde kanuni temsilcilerinin isteğine bağlıdır”.

- f) Din eğitimi veren kuruluşlar ile din görevlisini işe alma konusunda yapılacak sınavlar dışında, hiçbir sınavda din bilgisini yoklayan sorular sorulmamalıdır (TÜSİAD, 1997:109-113).

TÜSİAD raporunda yer alan bu ifadeler ile MGK bildirisinin ardından yayınlanan tedbirler paketi karşılaştırıldığında benzer konuların orada da ele alındığı görülmektedir. Genç nesillerin öncelikle cumhuriyet, Atatürk, vatan ve millet sevgisi, Türk milletini çağdaş uygarlık düzeyine çıkarma ülkü ve amacı doğrultusunda bilinçlendirilmesi ve değişik çevrelerin etkisinden korunması bakımından şunların gerçekleştirilmesi ifade edilmektedir:

- a) 8 yıllık kesintisiz eğitim, tüm yurttta uygulamaya konulmalı.
- b) Temel eğitimi almış çocukların, ailelerinin isteğine bağlı olarak, devam edebileceği Kuran kurslarının Milli Eğitim Bakanlığı sorumluluğu ve kontrolünde faaliyet göstermeleri için gerekli idari ve yasal düzenlemeler yapılmalıdır (İnternethaber, 2012, Çiçek, 1997:29-31).

Bu iki metin karşılaştırıldığında 28 Şubat sürecinin en önemli konularından biri haline gelen eğitim konusunda MGK'nın asker kanadı ile TÜSİAD'ın düşüncelerinin örtüştüğünü ileri sürmek mümkün görünmektedir.

TÜSİAD'a göre, Refahyol döneminin ardından kurulan Anasol-D hükümeti Türkiye'yi erken seçime götürmek için kurulmuş olmakla beraber 28 Şubat kararlarının uygulanmasını da hedefleri arasına almıştır. Bunların başında da İmam-Hatip okullarının orta eğitimini fiilen sona erdirecek olan 8 yıllık kesintisiz eğitim projesi gelmektedir (TÜSİAD, 2002:332). Bu çerçevede hükümetin en başarılı icraatlarından biri olarak 8 yıllık kesintisiz eğitimin uygulanması olmuştur (Cıvaoglu, 1998:21).

5. TÜSİAD'A GÖRE REFAHYOL VE REFAH PARTİSİ'NİN 28 ŞUBAT SÜRECİNE ETKİSİ

Refah Partisi'nin diğer partiler tarafından " rejim karşıtı" bir parti olarak algılanması, birinci parti olmasına rağmen onu dışarıda bırakacak bir hükümet arayışını gündeme getirmiştir. Bu durum, nihayetinde Erbakan'ın kendisine verilen koalisyon kurma görevinin başarısızlıkla sonuçlanmasına neden olmuş ve yeni görev Yılmaz'a verilmiş ve Anayol hükümeti oluşturulmuştur. Ancak bu hükümetin ömrü uzun olmamıştır. 4 aylık Anayol hükümetinin ardından RP ile DYP'den oluşan Refahyol hükümeti kurulmuştur. Yeni kurulan bu hükümet DYP içerisinde muhalif bir yapı ortaya çıkarmış, sonuç olarak da Refahyol'un düşürülmesinde rol oynayacak zemin oluşturulmaya başlanmıştır (Tüsiad, 2002:328-331). Dönemin TÜSİAD başkanı Muharrem Kayhan'a göre, Refahyol'un başarısızlığı konusunda farklı kesimler arasında mutabakat vardır. Ancak erken seçimden

ziyade parlamento içerisinde yeni bir hükümet çıkmalıdır. Kayhan, yeniden seçime gitmenin ülke açısından kayıp belirterek, Refahiyol'dan sona gelecek hükümetin başarılı olması zorunluluğunu dile getirmiştir. Ancak, Refahiyol'un başarısızlığı noktasındaki açıklamalarının nedenini ve aynı zamanda da başarısızlıktan kastettiği meselelerin ne olduğunu açıklamamıştır (Güngör, 1997:9).

Kayhan'a göre, Refahiyol'un ardından göreve gelen Yılmaz hükümeti de kendisinden istenen performansı gösterememiştir. Türkiye'de iktidarların sadece siyasal değil toplumsal uzlaşmayı da gerçekleştirmeleri gerektiğini ifade ederek, Yılmaz hükümetinin bu desteği arkasına aldığını ancak yeterince kullanmadığını dile getirmiştir. Başarının sadece ekonomik reformlardan oluşmadığından bahseden Kayhan, aynı zamanda da siyasal reformlarında hükümetlerin başarısını göstereceğini belirtir. Kayhan'a göre, bu dönemde gerçekleştirilmeyen iki önemli siyasal reform vardır: Bunlardan birincisi, siyasal partiler kanunu iken, diğeri ise seçim sistemidir. İrtica meselesinin ise, ülkenin önemli problemlerinden biri olmakla beraber en önemli problemi olmadığını ancak Türkiye'de bunu isteyen bir kesimin varlığının inkar edilmesinin söz konusu edilemeyeceğinden bahsettikten sonra, irticanın karşısındaki insanların çok daha güçlü olduğunu söylemiştir (Kuyuş, 1998: 24). Kayhan, aynı zamanda Refah Partisi'nin büyük bir kitle partisi olmasına rağmen, ülkede yaşanan istikrarsızlığın kaynağı olduğunu ve kendisinin "gizli gündemi" olmadığı noktasında toplumu inandıramadığını dile getirmiştir. Ancak Refah Partisi'nin kapatılmasıyla da siyasal hayata istikrar gelmeyeceğini, siyasal istikrar için parlamentonun bu konuyu ele alarak reformlarla ülkenin önünü açılması gerekmektedir (Güngör, 1998:7).

TÜSİAD'a göre, Refah partisinin uygulamalarının Türk siyasal hayatında önemli etkileri olmuştur. Bu uygulamalar, kurumlar ve toplumun farklı kesimleri arasında belirli gerilimler yaratarak rejimin istikrarını sarsmıştır. Bu konuda Refah Partisinin belirleyici bir etkisi olmuştur. "Taksim Meydanı'na cami projesi, üniversitelerde uygulanan başörtüsü sorununu ele alması, tarikat liderlerinin Başbakanlıkta ağırlanması, Ankara'nın Sincan ilçesinde RP'li belediye başkanı tarafından düzenlenen Kudüs gecesinde Filistin'e destek gösterisinin dinsel bir devlet düzenine özlem mesajına dönüştürülmesi, bazı dinsel grupların izinsiz protesto eylemleri" gibi çalışmaların hepsi RP'nin iktidarda bulunmasının verdiği cesarete bağlanarak, laiklik karşıtı gelişen bir tehlike olarak görülmüştür. Bütün bunlar MGK toplantısında tartışılmış olup sonucunda da ülkenin içine düştüğü durum bir bildiri ile hükümete anlatılmıştır. TÜSİAD'a göre, bildiri genel olarak hükümeti hedef almakla birlikte, üstü örtülüde olsa Refah Partisi kanadını ve onların eylemlerini hedef almaktadır. Nihayetinde, Refah partisinin başkanı ve başbakan olan Necmettin Erbakan'ın, 28 Şubat süreci MGK'sın da ortaya çıkan bildirinin altına imza atmak suretiyle RP'nin sorumluluğunu kabul etmiş bulunmaktadır (Tüsiad, 2002:332).

6. SONUÇ

“Post-modern darbe” olarak adlandırılan 28 Şubat sürecinin etkilerinin kısmen varlığını hala koruduğunu ifade etmek mümkündür. Bu darbe süreci sonuçları açısından irdelendiğinde topluma, ülke ekonomisine ve siyasal sürece yaptığı müdahaleler bakımından diğer darbelerden ayrılabilir. 28 Şubat süreci; medya, sivil toplum kuruluşları ve askeri bürokrasiden oluşan bir grubun, halkın oylarıyla iktidara gelmiş bir hükümetin fiili olarak silahlı güç kullanılmadan iktidardan uzaklaştırılmasının ifade etmektedir ve bu bakımdan diğer darbelerden farklı olduğu söylenebilir. Bir diğer farklılık ise, büyük sermayedarların sürece müdahil olmalarıdır. Bu açıdan konu ele alındığında sürecin ekonomik yönü önem arz etmektedir. Bu durumda da karşımıza STK’lar arasında en büyük ekonomik güce sahip bir sivil toplum kuruluşu olan TÜSİAD, çıkmaktadır. TÜSİAD, demokrasinin güçlenmesi hususunda çalışmalarda bulunmuş, bu çerçevede raporlar yayınlamak suretiyle kendi fikirlerini beyan etmiştir. Zaten, demokratik sistemlerde sivil toplum kuruluşlarından beklenen de demokrasinin daha da pekişmesi noktasında çalışmalarda bulunmalarıdır. Ancak, 28 Şubat sürecinde durumun bu şekilde cereyan etmediği söylenebilir. Şöyle ki; 28 Şubat sürecinde siyasal sistem birtakım güçlerin müdahalesine maruz kalmıştır. Sistemin kesintiye uğratan, bir kişi ya da grup değil; sivil, asker ve medyanın birlikte oluşturduğu bir güç olmuştur. TÜSİAD’ın önemi, oluşturulan bu güç birliğinde işadamları aracılığıyla sivil kanatta yer almasından ve medya şirketlerinin sahiplerinin, derneğin üyeleri olması dolayısıyla medya kanadından bu sürece verdiği destekten kaynaklanmaktadır. Bu dönemde medya, yayınları vasıtasıyla süreci yönlendirmiştir. Medya, “İrtica PKK’dan Tehlikeli” (25.Şubat.1997, Milliyet), “Koalisyon Sallanıyor”(03.02.1997. Milliyet),“İpler Geriliyor” (04.02.1997.Sabah), şeklinde manşetler atmak suretiyle süreci destekleyici yayınlar yapmıştır.

Bu süreçte TÜSİAD’ın etkin olduğu gösteren örnekler vermek mümkündür. Bunlardan ilki, yukarıda TÜSİAD’ın demokrasi anlayışı ve özgürlükler başlığı altında da üzerinde durulmuş olan 8 yıllık kesintisiz eğitim konusudur. Ocak 1997 yılında yayınlanan raporda yer alan 8 yıllık kesintisiz eğitim uygulamasının getirilmesi ve dolayısıyla da ve İmam-Hatip liselerinin orta kısımlarının kapatılması önerisi, aynen 28 Şubat günü gerçekleştirilen MGK toplantısında alınan 18 maddelik tedbirler paketinde de yer aldığı görülmüştür. Bu itibarla; TÜSİAD’ın fikirleriyle sürece yön verdiğini söylemek mümkündür. TÜSİAD’ın süreci desteklediği hususunda diğer bir örnek ise, dönemin TÜSİAD yöneticilerinin beyanatlardır. Kendisi de demokratik sistemin içerisinde işlevini sürdüren bir sivil toplum kuruluşu olan TÜSİAD’ın, demokratik bir biçimde oluşmuş hükümete karşı bakışının incelenmesi, sürecin anlaşılması açısından önemli görünmektedir. Dönemin TÜSİAD Yüksek İdare Konseyi Başkanı Bülent Eczacıbaşı, gerçekleştirilen bir YİK toplantısında, şeriat isteğinde bulunan grupların özellikle bu dönemde siyasi partiler içinde yuvalanabildiklerinden bahsederek, devletin dolayısıyla da hükümetin bunlara karşı etkin mücadelede bulunmadıklarından bahsetmiştir. Aynı

toplantıda TÜSİAD başkanı Muharrem Kayhan ise, liberal ekonomik düzenden yararlanarak kazançlarını laik düzeni yıkmak için kullananların olduğundan bahsederek, bunlara karşı ağır cezaların verilmesinden yana olduklarını dile getirmiştir. Laik düzeni yıkma düşüncesinin Refah Partisine isnat edilen bir suç olduğu düşünüldüğünde, TÜSİAD'ın Refah Partisi'ne uygulanacak yaptırımları desteklediğinden bahsedilebilir (Milliyet, www.milliyet.com.tr, 2012). Diğer bir örnek, TÜSİAD'ın, Refah Partisi'nin dolayısıyla da Refahyol iktidarının ülke için uygun olmadığı düşüncesini taşıdığını, dönemin TÜSİAD başkanının dile getirmiş olmasıdır. Kayhan'a göre, Türkiye'nin çözüm beklentisini söz konusu hükümet karşılayamamaktadır (Milliyet, www.milliyet.com.tr, 2012). Kayhan, bu sözlerinin ardından yeni hükümet formüllerini de dile getirmiştir. Matematiksel olarak mecliste birçok formülün bulunduğu bahsederek, tutarlı bir alternatif bulunması durumunda Refahyol iktidarının hükümetinin devam etmemesi gerektiğinden bahsetmiştir (Kır, 2012:9).

Dolayısıyla, dönemin medya arşivleri tarandığında TÜSİAD'ın, söylemleri ile bu süreçte katkıda bulunduğunu ileri sürmek mümkün görünmektedir.

KAYNAKÇA

A.F.GÜNEŞ. (2012). "Askerin Kolluk Gücü Olarak Kullanılması ve Emasya." <http://www.tesev.org.tr/Emasya.pdf>, (24.01. 2010).

AKAY, H. (2011), "Türkiye'de Güvenlik Sektörü: Sorular,Sorunlar,Çözümler.", http://www.aciktoplumvakfi.org.tr/pdf/guvenlik_siyasal.pdf, (28.01. 2012).

ARMUTÇU, O. (1997), "Sözlerim Partimi Bağlama",Hürriyet, "<http://webarsiv.hurriyet.com.tr>, (02.12.2011).

BABAHAN, E. (2011). "28 Şubat ve Medya", Star Gazetesi, <http://www.stargazete.com/yazar/ergun-babahan>, (28.01.2012).

BALCI, M., (1998). "MGK ve Demokrasi Demokrasi, Hukuk,Ordu,Siyaset". Yöneliş Yayınları, İstanbul.

CİVAOĞLU, G. (1998), "Tüsiad ve Hükümet". <http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari>, (5.02.2012).

ÇAHA, Ömer; (2008), “ 28 Şubat Sürecinde Toplum, Sivil Toplum/Gönüllü Kuruluşlar ve Siyaset/Siyasetçiler Ekseninde İki Kutba Doğru Ayrıştı”, “Sivil” Toplum Kavramı Tartışmaları, Kaktüs Yayınları, İstanbul: 231-247.

ÇELEN, N. (2008).” Batı Çalışma Grubunun Fişlediği Mağdurlar BÇG'ye Tepkili”.Zaman, <http://www.zaman.com.tr/haber>, (02.08.2010).

ÇELİK, N. (2004). “ 28 Şubat ve İrtica Tehdidi”, Sinemis Yayınları, Ankara.

ÇİÇEK, H. (1997). “İrticaya Karşı Genelkurmay Belgeleri”, Kaynak Yayınları, İstanbul.

DUMAN, Fatih (2006). “Sivil Toplum”, Siyaset, Ed. Mümtaz’er Türköne, Lotus Yayınevi.

DURAN, B. (2008). “28 Şubat’ın Gölgesinde “Sivil” Toplumu ve Siyaseti Düşünmek”, “Sivil”Toplum Kavramı Tartışmaları, Kaktüs Yayınları, İstanbul: 249-262.

GÜNGÖR, Z. (1997),” Erken Seçim Değil Yeni Hükümet..”, <http://gazetearsivi.milliyet.com.tr>, Milliyet, (5.01.2012).

KAZAN, Ş. (2002). “Refah Gerçeği”, Keşif Yayınları, Ankara.

KILIÇ, A. (2012). “ Genelkurmay Belgeleri’nde Batı Çalışma Grubu.”Habertürk,, <http://www.haberturk.com/gundem/haber/-genelkurmay-belgelerinde-bati-calisma-> (01.05.2012).

KIR, S. (2012). “ Hükümetin Ömrü Fazla Değil”, Milliyet, <http://gazetearsivi.milliyet.com.tr>, (13.05.2012).

KUYAŞ, N. (1998). “ Hükümet Desteğini Kullanamadı”, Milliyet, <http://gazetearsivi.milliyet.com.tr>, (15.02.2012).

MİLLİYET, (2012),” TÜSİAD’dan Şeriat Uyarısı”, Milliyet, <http://gazetearsivi.milliyet.com.tr>, (13.05.2012).

MİLLİYET, (2012), “ Hükümet Çözüm Değil”, Milliyet, <http://gazetearsivi.milliyet.com.tr>, (18.06.2011).

ÖZKAN, F. (2010), “ Emasya İle 28 Şubat’ın Son Tortusunda Kalkıyor.”, Star Gazetesi, <http://www.stargazete.com/yazar/fadime-ozkan/emasya-ile-28-subat-in-son-tortusu-da-kalkiyor-haber>, (03.18.2011).

SABAH. (1997). “ Erbakan Neyi İmzaladı”, Sabah, <http://arsiv.sabah.com.tr>, (07.12.2011).

ŞENER, N. (1997). "Demokrasi Tüsiad'ı Salladı",
<http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari>, (5.02.2012).

TÜSİAD. (Ocak,1997). " Türkiye'de Demokratikleştirme Perspektifleri", Türkiye Sanayi ve İşadamları Derneği, İstanbul.

TÜSİAD. (2002), "1839-1939 Tarih", <http://www.tusiad.org/rsc/shared/file/1839-1939.pdf>,
(08.06.2011).

İNTERNETHABER. (2012). "İşte 28 Şubat'ın Silinen Belgeleri." <http://www.internethaber.com/iste-28-subatin-silinen-genelgeleri-foto-galerisi>, (28.04.2012).

YÜKSEL, E. (2004). MEDYA GÜVENLİK KURULU, içinde " 28 Şubat Sürecinde Medya, MGK ve Siyaset Bağlantısı". T.C Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir: 19-22.